

Lázeňství – spojení darů přírody a lidského umu

Některé části území Česka jsou bohaté na zdroje minerálních vod, které lidé již v minulosti dokázali využívat ve svůj prospěch, zejména k léčebným účelům. Tato tradice, která vznikla propojením darů přírody a lidské dovednosti – lázeňství, představuje významnou hodnotu nejen z hlediska péče o zdraví, ale také ekonomického a kulturního rozvoje. Jaké je dnes naše lázeňství a na co můžeme navazovat, přibližuje tento článek. Přílohy jsou uloženy v Materiálech na webu časopisu.

Co se skrývá pod pojmem lázeňství?

Pod pojmem lázeňství rozumíme souhrn aktivit, specifické infrastruktury a lidských zdrojů v oblasti poznání a praxe zaměřené na znalost přírodních léčivých zdrojů. Dále pak realizaci technik a procedur pro řešení různých problémů. Je spojeno s využíváním síly přírodních léčivých zdrojů, krásy přírodního i kompozice kulturního prostředí (Pásková, Zelenka 2002). Lázeňství má šest základních funkcí, které odrážejí potřeby lázeňských hostů: 1. remedy (léčení) – procesy balneace; 2. rehabilitation (rehabilitace) – odstranění následků úrazů; 3. revitalization (obnova) – procesy obnovy fyzických a duševních sil; 4. relaxation (odpočinek) – zotavení, oddech; 5. reflex (uvolnění) – odputání se od negativních součástí životního stylu; 6. rejoice (potěšení) – získání nové radosti ze života a životní energie (Attl, Nejd 2004).

Na světě existuje více než 72 000 lázeňských míst, v Evropě jich je na 6 000 a 37 v Česku. Lázeňské místo je definováno zákonem 164/2001 Sb., novelizovaným v roce 2011, a rozumí se jím území nebo část území obce nebo více obcí, v němž se nacházejí přírodní léčebné lázně.

Jako přírodní léčivé zdroje se u nás využívají peloidy (rašelina, slatina), klima a minerální prameny, které dominují ve 24 lázeňských místech. Jejich lokalizace souvisí s geologickou stavbou území. Největší množství léčivých i dalších minerálních vod užívaných k běžné konzumaci se soustřeďuje do západních Čech. Odtamtud pokračuje přes severní Čechy a Polabí k městu Náchod a přes polské Kladsko směřuje do Jeseníků, na severní Moravu a do Slezska. Tento pás zdrojů minerálních vod náleží Českému masivu – variské geologické jednotce, která byla během alpínské vrásnění v neogénu tektonicky zmlazena a rozlámána systémem zlomů na mnoho dílčích ker. Hluboké zlomy byly příčinou nejenom intenzivního vulkanismu (Doupovské hory, České středohoří, sopky v okolí Bruntálu), který dodal vodám CO₂ nutný pro vznik zde převažujících uhličitých vod, ale byly také příčinou poklesů kerných pánví, na jejichž dně začalo docházet k sedimentaci (Chebská pánev, Sokolovská pánev). Vrstvy sedimentů vytvořily podmínky pro tvorbu síranových a chloridových vod. Na severní Moravě a ve Slezsku se toto pásmo minerálních

vod setkává s pásmem minerálních vod Západních Karpat náležících k rozsáhlému alpsko-himálajskému horskému systému. Výskyt minerálních zřidel zde směřuje od Ostravy a Beskyd směrem na jihozápad k Brnu a Mikulovu. Zde převažují vody sírné, nalezneme však i vody chloridové, uhličitá a síranová (Janoška 2011).

Tradice zasluhující si pozornost a péči

Lázeňství má na našem území dlouhou a slavnou historii. Mnohé lázně mají světový věhlas, který je umocněn pobytem řady významných osobností kulturního, společenského, vědeckého i politického života. Počet míst, ve kterých se lázně v minulosti nacházely, je více než 250. Postupně jich ubývá: v r. 1925 jich bylo 82, v r. 1949 jen 49 (Bucharovič, Wieser 2001).

Právě historie lázní, skrytá ve starých příbězích, v dílech literátů a hudebníků, ale především představovaná architekturou jak dílčích staveb, tak urbanistickou kompozicí lázeňských míst, láká nemocné a účastníky cestovního ruchu k návštěvě a pobytu. Staré příběhy jsou často úsměvné, ale dobře podané mohou zaujmout především nejmladší návštěvníky. Prameny v Karlových Varech prý objevil jelen a psi při lovu, kterého se účastnil Karel IV., vepří zemana Kolostaje našli prameny v Teplicích, o kterých je již písemně doloženo, že je měla v oblíbě manželka Jiřího z Poděbrad. Dalšími objeviteli pramenů byli ve Velkých Losinách bělouš, v Karlově Studánce výr. U jiných lázní je jejich počátek historicky doložen. Prameny využívané v Mariánských Lázních znali místní obyvatelé a mniši z tepelského kláštera již ve 13. století. Chebské prameny (Františkovy Lázně) jsou zmiňovány r. 1542. Naopak např. prameny v Poděbradech, bohaté na CO₂, byly objeveny r. 1905 při hledání pitné vody.

„Zlatá éra“ našeho lázeňství spadá do období přelomu 19. a 20. století. V těchto letech dochází k velmi rychlému vývoji léčebných postupů, jejichž zvyšující se účinnost navazuje na rozvoj vědního oboru balneologie. Na pražské univerzitě se tento obor zabývající se lázeňstvím přednášel od r. 1841. Naše lázně se významně podílely na zavádění a šíření nových lázeňských metod: slatinné léčby, dietního systému, vodoléčby atd. Rychle v té době stoupá prestiž lázeňských míst, stávají se vyhledávanými

společenskými a kulturními centry (Fialová 2004).

Jedinečnost lázeňských míst je vedle existence a využívání přírodního bohatství dána jejich kompozičním ztvárněním – architektonicky zajímavými budovami, které měly specifický účel (2. strana obálky) a byly doplněny důmyslnou parkovou úpravou. Lázeňské centrum tak bývalo zapojeno do komponované krajiny s množstvím vycházkových cest se zahradními restauracemi, altány, vyhlídkami. Vše sloužilo jedinému cíli – prospět zdraví a duši pacienta. Pro lázně bylo typické vytvoření iluzivního světa, který má návštěvníka z běžného světa přenést v prostoru i čase, aniž by opustil místo pobytu. Díky architektuře se tak v okamžiku mohli hosté procházet slunnou Itálií, sladkou Francií, starou dobrou Anglií či vstoupit do Orientu. Podílet se na tvorbě takového místa bylo výzvou pro řadu významných architektů, či naopak řadě z nich práce zde přinesla slávu. Např. z těžko přístupného nehostinného bažinatého místa vzniklo nádherné centrum Mariánských Lázní díky zahradnímu architektovi V. Skalníkovvi, v Karlových Varech se setkáme s dílem K. I. Diezenhofera, J. Zítka, A. Loose, v Lázních Bohdaneč je patrný rukopis J. Gočára, v Luhačovicích D. Jurkoviče a řady dalších. Pro Františkovy Lázně je významné dílo G. Wiedermanna. Dal jim jedinečný ucelený charakter založený na šachovnicovém půdorysu ulic se žlutobílými lázeňskými stavbami. Letos, kdy si připomínáme 100. výročí úmrtí tohoto architekta, byl vyhlášen Rok lázeňské architektury Čech, Moravy a Slezska. O jedinečnosti našich lázeňských míst svědčí též skutečnost, že Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Františkovy Lázně a Luhačovice jsou vedle dalších lázeňských míst součástí připravované sériové nominace slavných lázní Evropy na Seznam kulturního a přírodního dědictví UNESCO. Řada lokalit však takové štěstí neměla (viz pokles počtu lázní) a jejich stav je více než tristní. Pozapomněli jsme na heslo podnikatele Henricha von Mattoni: „Beru-li něco z této země, musím do ní také něco dávat.“ Alespoň v případě bývalých lázní Kyselka se snad podaří některé jedinečné lázeňské budovy zachránit.

Složité přítomnost

Významným zásahem do našeho lázeňství byla druhá světová válka. V době okupace

VÝZKUM A VÝVOJ

byla většina našich lázeňských středisek zabrána Německem. V ostatních se lázeňský život zastavil a sloužila vojenským účelům. Poválečné přesuny obyvatelstva byly provázány nepřehledností majetkových vztahů a docházelo i k devastaci lázeňských objektů. Rozvoj lázeňství se zastavil a byla přerušena kontinuita a návaznost na lázeňství západní Evropy. Před rokem 1940 bylo hlavním úkolem lázní uspokojovat potřeby jedince a zároveň dosahovat maximálního zisku, po válce bylo cílem umožnit pobyt v lázních i sociálně slabším pacientům, lázeňství bylo začleněno do systému zdravotní péče a byly utlumeny komerční aktivity.

V období posttotalitní transformace bylo lázeňství jedním z nejrychleji a vcelku úspěšně restrukturalizovaných sektorů. Jako celek se na přelomu tisíciletí projevovalo jako prosperující sektor, který je dlouhodobě ziskový. Počet hostů se v posledních letech stále zvyšoval, přičemž stoupal podíl samoplátců na úkor pacientů, jejichž pobyt se hraje z prostředků zdravotních pojišťoven. Řada lázeňských domů prošla rozsáhlými rekonstrukcemi, podstatně se zlepšilo prostředí jednotlivých lázeňských míst. Lze tvrdit, že se naše lázně „vrátily do západní Evropy“. Stejným obdobím můžeme označit přelom tisíciletí, kdy došlo k vyrovnání počtu pobytů hrazených pojišťovnami a samoplátců a kdy též počet pacientů překročil počet obyčejný do roku 1990 (grafy 1 a 2 uložené v Materiálech na webu časopisu). Důležitý je nejen počet hostů, ale i délka jejich pobytu. Čím je delší, tím lépe pro hosty i hostitele. Ovšem časem došlo ke zkracování pobytu a tím k vyšším nákladům. Zásadní vliv měla vyhláška MZ ČR z roku 2012, která upravila indikační seznam (které nemoci a po jakou dobu se mohou v určitých lázních léčit). Především došlo ke zkrácení doby léčby z 28 dnů na 21. To téměř likvidálně zasáhlo menší lázeňská místa, která jsou více závislá na pacientech s pobytom hrazeným zdravotními pojišťovnami (Attl 2012). Obrat je očekáván v roce 2015, kdy

Karlovy Vary ukrývají řadu architektonických skvostů vřhlasných tvůrců K. I. Dienzenhofera, A. Loose, G. Fischera, J. Esche, J. Zítka, R. Welse, J. A. Giessela, F. Fellnera, H. Helmera, F. Ohmanna a E. Hébrarda, který je autorem geniálně umístěné dominanty – hotelu Imperial. Foto: P. Chromý

se uvažuje u dětí a závažných onemocnění opět o 28 dnech.

Lázeňství a územní rozvoj

Lázeňská místa v Česku můžeme rozdělit do 4–5 typů (blíže viz tabulka a mapa na webu). Podívejme se blíže na lázně lokálního významu. Ty nemají zásadní význam z hlediska lázeňství jako celého oboru, ale mají obrovský význam pro lokality a regiony, ve kterých se nacházejí. Často jsou situovány do malých obcí, pro něž a pro jejichž okolí znamenají významný zdroj pracovních příležitostí, a to vysoce kvalifikovaných, jako jsou lékaři a rehabilitační pracovníci, i běžných, známých z ubytovacích a stravovacích zařízení. Nepromyšlené legislativní zásahy představují obrovské komplikace. Známy je případ Janských Lázní, kde po masivním propouštění v loňském

roce lázně obtížně hledají kvalifikované pracovníky. Nezanedbatelný je i multiplikační efekt lázeňství, kdy na léčbu navazují další aktivity vyžadující též potřebné množství pracovníků (společenské akce, údržba zeleně atd.) (Koop 1999).

Lázeňství patří bezesporu mezi významná ekonomická odvětví mající zásadní vliv na život obyvatel obcí, ve kterých jsou lázně situovány, přispívají k image celých oblastí. Z celospolečenského hlediska pak představují jedinečná místa, která zkvalitňují naše zdraví a zaslouhují si naši ochranu.

Dana Fialová, PřF UK v Praze
dana.fialova@natur.cuni.cz

Článek vznikl v rámci Výzkumného centra historické geografie GAČR P410/12/G113.

The Spa Industry: Combining Gifts of Nature with Human Skill. This article discusses the spa industry. It describes reasons for the location of spa sites in Czechia and discusses their various types. The article explores the development of the spa industry in Czechia from its beginnings, through its golden era and – with greater detail – through the last twenty years. It also examines the economic and cultural significance of spa sites.

APLIKACE DO VÝUKY:

1. S lázeňstvím jsou spojena jména Priessnitz a Kneipp. S velkou pravděpodobností jste se již osobně s jejich léčebnou metodou setkali. O jaké jednoduché metody se jedná a co je jejich základem, kdy, kde a jak se aplikují?
2. Pokuste se vytvořit prezentaci lázeňských staveb slavných architektů. Napomoci vám mohou webové stránky. <http://www.denik.cz/trendy/lazensky-genius-loci-20140330.html>

LITERATURA A ZDROJE DAT:

- ATTL, P. (2012): Význam lázeňství pro regionální rozvoj. Příspěvek přednesený pro Senát Parlamentu České republiky 4. 6. 2012.
ATTL, P., NEJDL, K. (2004): Turismus I. Vysoká škola hotelová v Praze 8, Praha, 178 s.

- BURACHOVIČ, S., WIESER, S. (2001): Encyklopedie lázní a léčivých pramenů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Nakladatelství Libri, Praha, 456 s.
FIALOVÁ, D. (2004): České lázeňství. Geografické rozhledy, 13, č. 4, s. 76–77.
JANOŠKA, M. (2011): Minerální vody, v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha, Academia, 496 s.
KOOB, K. (1999): Lázeňství: ekonomika a management. Praha, Grada, 231 s.
PÁSKOVÁ, M., ZELENKA, J. (2002): Výkladový slovník cestovního ruchu. MMR ČR, Praha.
ÚZIS ČR – Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR; Lázeňská péče – dostupné <http://www.uzis.cz/katalog/zdravotnicka-statistika/lazenska-pece>

Lázeňská architektura

Lázeňská místa se vyznačují jedinečnou atmosférou, na které má významný podíl jejich zasažení do komponované krajiny, urbanistická struktura, parková úprava a specifické stavby. Mezi typické lázeňské stavby patří lázeňské domy, kde probíhá samotná léčba, drobné stavby nad prameny, pitné haly a kolonády, promenády s buťiky a hudební pavilony v lázeňských parcích. V parcích nalezneme zahradní restaurace, vyhlídky, rozhledny. Samozřejmostí jsou lázeňské penziony, hotely a vily. Vzhledem k bohatému společenskému životu nechybí divadla, hudební a taneční sály, kasina a kostely.

1
Karlovy Vary. Litinová Sadová kolonáda je pozůstatkem rozsáhlého koncertního pavilonu a restaurační haly tzv. Blanenské, nazvané podle Blanenských železáren, kde byla vyrobena podle návrhu vídeňských architektů Ferdinanda Fellnera a Hermanna Helmera. Postavena byla karlovarským stavitelům Josefem Waldertem v letech 1880–1881. Vzhledem k zchátralosti musel být pavilon v roce 1965 stržen. Kolonáda byla zrekonstruována v roce 2002 a hosté zde mohou vidět vývěr Hadího pramene. Foto: P. Chromý

2
Mariánské Lázně. Neobarokní litinová Hlavní kolonáda z dílny vídeňských architektů Hanse Mikscheho a Juliana Niedzielského nechal postavit v letech 1888–1889 opat kláštera v Teplé stavitel Johannem Koenigem. Koncem 70. let 20. století prošla modernizací, byla vyzdobena freskami Josefa Vyleťala „Touha člověka létat“. S altánem Křížového pramene (v pozadí) a Rudolfova a Karolinina pramene tvoří hlavní lázeňskou promenádu, které dodává jedinečnost Zpívající fontána z roku 1986 (v popředí). Foto: D. Fialová

3
Luhačovice. Jurkovičův dům – první ze staveb, které v letech 1902–1914 vytvořil slovenský architekt Dušan Jurkovič ve stylu lidové secese (směs tehdy moderní secese a tzv. čičmanského folklorního slohu). Zásadně tak ovlivnil nejen vzhled jednotlivých budov, ale i urbanistickou strukturu nejvýznamnějších moravských lázní. Foto: V. Dumbrovská

4
Konstantinovy Lázně. Hrázděná budova Starých lázní sloužila dříve společenské zábavě v kavárně a tančírně. Dnes je zde penzion pro lázeňské hosty. V blízkosti se nachází Rudolfův pramen. Původní budova Starých lázní z r. 1812, která dala této lokalitě název, byla v 50. letech 20. století stržena, pramen zasypán a pouze náhodou znovu objeven. Foto: D. Fialová

5
Lázně Bohdaneč. Kubistický lázeňský pavilon z roku 1913 je dílem jednoho z nejvýznamnějších českých architektů – Josefa Gočára. Druhé patro bylo dostavěno v roce 1926 podle návrhu Aloise Hilseho. Foto: D. Fialová

6
Janské Lázně. Drobné stavby nad prameny patří k typickým prvkům lázeňské architektury. Na snímku prameník napájený vodou z lázeňských jímek v oblasti Starostova a Panského pramene v Rudolfově údolí, které leží ve vnějším ochranném pásmu přírodních léčivých zdrojů Janských Lázní. Foto: D. Fialová